

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

دولت جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

ریاست پوهنتونهای خصوصی

مقاصد شریعت در احکام حج و عمره

رساله ماستری

محصل: عبد الستار «حنیفی»

استاد راهنما: دکتور رفیع الله «عطاء»

سال 1399 هـ ش - 1442 هـ ق

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

پروگرام ماستری فقه و قانون

دولت جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

ریاست پوهنتونهای خصوصی

مقاصد شریعت در احکام حج و عمره

رساله ماستری

محصل: عبد الستار «حنیفی»

استاد رهنما: دکتور رفیع الله «عطاء»

اللَّهُمَّ احْمِزْنِي

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپارتمنت فقه و قانون

بورډ ماستری

تصدیق نامه

محترم عبد الستار ولد حاجی سید ID نمبر Sh-msf-97-349 (از دور ششم فقه و قانون) از پایان نامه ماستری خویش زیر عنوان: مقاصد شریعت در احکام حج و عمره .
 به روز شنبه تاریخ ۱۳۹۹/۱۲/۳۰ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و از نظر هیأت ژوری مستحق ۸۶ (نمره به عدد) هشتاد و شش (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

امضاء اعضای هیأت ژوری:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور عبد الباری حمیدی	عضو هیأت	
۲	استاذ وزیر محمد سعیدی	عضو هیأت	
۳	دکتور رفیع الله عطاء	رهنما و رئیس جلسه دفاعیه	

..... معاون علمی

..... آمر بورډ ماستری

چکیده بحث

مقاصد شریعت در احکام حج و عمره که موضوع این پایان نامه است، جهت اجتماع بزرگ تمام مسلمانان از سراسر جهان بدون هیچگونه تعصب و ادای عبادت عظیم به درگاه خداوند (جل جلاله) با کمال اتحاد و یکپارچگی همه مسلمانان از اهمیت زیادی برخوردار بوده و قابل تحقیق و بحث بود که الحمدلله تحت سه فصل ترتیب داده ام:

فصل نخست که شامل تعاریف و مفاهیم اساسی حج و عمره و مشروعیت بر اساس دلایل قرآنی و سنت نبوی و مطالب مرتبط به آن است، پرداخته شده است. مباحث حائز اهمیت در این فصل مسیر تاریخی حج و عمره و فضیلت آن میباشد.

فصل دوم شامل اهداف و مقاصد شریعت در احکام حج و عمره است که جهت مستفید شدن خواننده گان گرامی، در آن اهداف و مقاصد معنوی، مقاصد تربیوی و ترکیوی نفس و مقاصد اجتماعی حج و عمره به بررسی گرفته شده است.

و در فصل سوم حکمت ها از اعمال حج و عمره که مشتمل بر حکمت احرام بستن، تلبیه گفتن، حکمت طواف بیت الله، سعی میان صفا و مروه، حکمت ذبح حیوانات، حکمت وقوف در عرفات و غیره موارد مهم در مورد حکمت های اعمال حج و عمره بررسی گردیده است.

کلید واژه ها: مقاصد، معنوی، اجتماعی، احکام، حج، عمره و شریعت

فهرست موضوعات

موضوع	صفحه
-	-
مقدمه.....	2
- فصل اول: موضوعات مقدماتی.....	4
- تعریف عام عقیده.....	4
- تعریف عقیده اسلامی.....	4
- نامهای علم عقائد.....	5
- موضوع عقیده.....	5
- فائده عقیده.....	5
- اساس گذار عقیده.....	6
- منابع عقیده.....	7
- حکم تعلّم عقیده.....	7
- فضیلت و مکانت عقیده.....	7
- فصل دوم: اهل سنت و جماعت خصائص وصفات.....	8
- تعریف سنت.....	8
- تعریف جماعت.....	8
- تعریف اهل سنّت و جماعت.....	9
- پیدایش مصطلح اهل سنت و جماعت.....	9
- اصول اعتقادی اهل سنت و جماعت.....	10
- خصوصیات و ویژگیهای اهل سنّت و جماعت.....	15

- 16..... - وسط ومعتدل بودن اهل سنت وجماعت بین امت ها
- 17..... - وسط ومعتدل بودن اهل سنت وجماعت بین گروههای اسلامی
- 18..... - فصل سوم الله جلّ جلاله وعالم هستی
- 18..... - دلایل فطری بر وجود الله تعالی
- 20..... - دلایل عقلی بر وجود الله تعالی
- 20..... - 1 - دلیل علّت ونظم
- 22..... - 2 - آفرینش انسان
- 24..... - 3 - اسرار موجود در جنبنده ها
- 26..... - دلایل نقلی بر وجود الله تعالی
- 27..... - دلایل حسّی بر وجود الله تعالی
- 29..... - فصل چهارم ایمان به ذات الله تعالی
- 30..... - تعریف توحید
- 30..... - انواع توحید
- 30..... - توحید ربوبیت
- 30..... - اقرار به توحید ربوبیت در حصول اسلام بسنده نیست
- 31..... - توحید الوهیت
- 32..... - اهمیت توحید الوهیت
- 34..... - توحید اسماء وصفات
- 35..... - لوازم اثبات اسمای حسنی
- 35..... - نود ونه اسم الله تعالی
- 37..... - تنبیهات مهمّ
- 39..... - فصل پنجم: اصطلاحات مهم در عقائد وصفات ثبوتی الله تعالی

- 39..... اول: اصطلاحات مهم در عقائد.
- 43..... دوم: صفات الله تعالى.
- 43..... اول صفات ثبوتی.
- 43..... اقسام صفات ثبوتی.
- 43..... برخی صفات ثبوتی الله تعالى.
- 43..... صفت وجود یا صفت نفسی.
- 44..... صفت قدرت.
- 45..... صفت اراده.
- 46..... صفت علم.
- 47..... صفت کلام.
- 48..... صفت حیات.
- 48..... صفات سمع و بصر.
- 49..... لوازم اثبات صفات والای الله عزّ وجلّ.
- 50..... احکام متعلقه به صفات.
- 52..... فصل ششم: زیادت و نقصان ایمان و حقیقت آن.
- 52..... اول: زیادت و نقصان ایمان.
- 54..... اسباب زیادت ایمان.
- 55..... دوم: ارکان و حقیقت ایمان.
- 58..... فصل هفتم: صفات فعلی و خبری الله تعالى.
- 58..... اول: صفات فعلی الله تعالى.
- 60..... دوم: صفات متشابه یعنی خبری.
- 62..... برخی صفات خبری الله تعالى.

- 63..... - برخی صفات دیگر الله تعالى
- 65..... - فصل هشتم: صفات سلبي و صفت عدل الله تعالى
- 65..... - صفات سلبي
- 67..... - صفات سلبي از دیدگاه متکلمین - صفت اول: وحدانیت
- 68..... - صفت دوم: قدم
- 68..... - صفت سوم: بقاء
- 69..... - صفت چهارم: مخالفت با حوادث
- 69..... - صفت پنجم: قیام بنفس
- 70..... - ملاحظات
- 71..... - صفت عدل الله تعالى
- 71..... - پیدایش خیر و شر
- 72..... - مهم ترین حکمت های آفرینش شرّ نسبی
- 73..... - تنبیهات مهمّ
- 74..... - فصل نهم: آفرینش جهان و انسان, عبادت و خصائص عقیده
- 74..... - هدف آفرینش جهان و انسان
- 75..... - عبادت الله متعال و شرائط پذیرش آن
- 75..... - 1 - تعریف عبادت
- 76..... - 2 - اقسام عبادت
- 77..... - 3 - دو شرط اساسی پذیرش عبادت
- 78..... - خصائص عقیده اسلامی
- 80..... - فصل دهم: شرک اشکال و اقسام و اضرار آن
- 80..... - اول: تعریف شرک

- 80..... دوم: اشکال و صورتهای شرک
- 81..... سوم: اقسام شرک
- 81..... الف - شرک اصغر
- 81..... 1 - ریا و شهرت طلبی
- 82..... 2 - سوگند به نام غیر الله
- 83..... با - شرک اکبر
- 84..... 1 - شرک در حاکمیت و قانونگذاری
- 86..... 2 - شرک در علم غیب
- 88..... - برخی مظاهر شرک در علم غیب
- 88..... 3 - شرک در ملکیت و تصرف در امور کائنات
- 90..... - بعضی از آثار شرک در ملکیت و تصرف در امور کائنات
- 91..... 4 - شرک در عبادت
- 92..... الف - سجده برای غیر الله
- 93..... ب - دعا و استمداد جستن از مخلوق
- 96..... ج - ذبح و قربانی به نام غیر الله
- 98..... - صورتهای مختلف ذبح به نام غیر الله
- 100..... - چهارم: اضرار و عواقب زشت شرک
- 102..... - فصل یازدهم: اقوال و افعالی که با توحید خالص منافات دارد
- 102..... الف - سحر, افسون گری و فالگیری
- 104..... ب - کهنات و عرّافی [فالگیری]
- 105..... ج - غلوّ و زیاده روی در تعظیم قبور
- 108..... - رقیه و تمائم

108.....نتایج کتاب -

109.....فهرست منابع عمده

خاتمه و نتایج بحث

از بحث مقاصد شریعت در احکام حج و عمره اموختم که حج و عمره مدرسه ایمانی بزرگی است که مسلمانان در آن در عرصه های مختلف و در تمامی بخشهای دین اعم از عقاید و عبادات و سلوک و غیره درسهای بزرگ و فوائد ارزشمند و اندرزهای مفیدی می آموزند، که البته آنان در این آموزش از نظر کیفیت و حجم آموخته هایشان باهم بسیار متفاوتند؛ لذا بر آن شدم که بعضی از آنرا برشمارم.

۱: حج بزرگترین مدرسه است: تردیدی نیست که حج از بهترین طاعات و بزرگترین قرباتی است که بنده مسلمان بوسیله آن خود را به پروردگارش نزدیک می کند، بلکه یکی از پنج عبادتی است که از طرف خداوند فرض گردیده و دین اسلام بر آنها استوار است، همچنین غنائم هنگفتی که اعم از پاداش بزرگ و بخشایش گناهان و غیره بدست خواهند آورد.

۲: حج فرصتی طلایی است که بنده مؤمن در آن برای آخرتشنصیب شده است، از توبه آغاز کند و مخلصانه بیارگاہ پروردگارش اعلان پشیمانی نماید و با جدیت کامل به طاعت و عبادت روی آورد و برای حصول رضا و خوشنودی پروردگارش بشدت تلاش نماید.

۳: حج منافع مادی و معنوی دارد، و در باره فضیلت حج و مکانت رفیع آن و اینکه از بزرگترین عبادتها و مهمترین وسائل نزدیکی به خداست و اینکه رکنی از ارکان بزرگ اسلام و پایه ای از پایه های متین و محکمی است که بر آن بنا می شود سخن گفتیم، پس در حج منافع بزرگ دینی و دنیوی فراوان است.

بنابر این روشن شد که حاجی هنگام بازگشت بزرگترین منفعت و غنیمت را با خود به ارمغان می برد، و آن بخشایش گناهانش توسط پروردگار مهربانش است، لذا پس از حج زندگی نوینی را آغاز خواهد کرد، زندگی ای که سرشار از ایمان و تقوا و اعمال نیکو و استقامت و مداومت بر طاعات خواهد بود.

۴: در حج فریاد توحید بلند می شود، و از بزرگترین مقصد حج و عمره است، بنده مسلمان از همان اولین لحظاتی که حجتش را آغاز می کند با اعلان توحید و ترک شرک شروع می کند: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ». ترجمه: «حاضرم پروردگار!

به خدمت حاضر، حاضر شريك نداري، به خدمت حاضر، بدرستیکه هرگونه ثنا و نعمتي از آن توست و پادشاهي (نيز از آن توست) شريك نداري».

و آنرا با صدای بلند تکرار می کند و در عین حال در اعماق قلبش این احساس را زنده و بیدار می کند که (بر اساس تلبیه ای که دارد آنرا تکرار می نماید) واجب است که تمامی انواع عبادت را صرفاً برای خدای یکتا خالص گرداند و از شرک بپرهیزد، زیرا خدای یکتا در همه صفات کمالش یگانه است، که هیچ همتایی ندارد، پس جز خدا هیچ کسی را در دعا نباید خواند و جز بر خدا نباید توکل کرد، و جز خدا از هیچ کسی نباید کمک جست، و هیچگونه عبادتی را جز برای خدا نباید انجام داد.

۵: تلبیه چه می آموزد؟ تلبیه، معنای عاجزی و ذلت را در بر دارد، یعنی «خضوع بعد خضوع» بطور مداوم به خدمت حاضر و فرمانبردار، چنانکه گفته می شود «أنا ملب بین یدیک» من فرمانبردار تویم یعنی درپیش تو کاملاً عاجز و ناتوان و گوش بفرمانم، تلبیه متضمن معنای اخلاص است، لذا گفته شده تلبیه از لب گرفته شده یعنی خالص، تلبیه، متضمن اقرار و اعتراف به صفت سَمْع (شنوایی) پروردگار است چون محال است که انسان به کسی لبیک بگوید که او دعایش را نشنود، تلبیه مشتمل بر معنای تقرب و نزدیکی با خدا است لذا گفته شده که از «الباب» گرفته شده و آن به معنای نزدیک شدن است.

از دیگر فوائد تلبیه این است که آنرا در احرام علامتی قرار داده شده که حاجی با تکرار آن از يك حال به حال دیگر و از يك رکن به رکن دیگری منتقل می گردد، چنانکه تکبیر در نماز وسیله منتقل شدن از يك رکن به رکن دیگر است، لذا سنت است که تا طواف را شروع نکرده تلبیه بگوید همین که طواف شروع شد تلبیه را قطع کند، سپس وقتی براه افتاد همچنان تلبیه می گوید تا اینکه به عرفات برسد هر گاه به عرفات رسید تلبیه را قطع می کند، همچنین در بازگشت تلبیه گویان به مزدلفه می آید همین که به مزدلفه رسید تلبیه را قطع می کند، باز همچنان تلبیه گویان تا جمرات می رسد چون جمره عقبه را زد تلبیه را قطع می کند، پس تلبیه شعار حج و علامت منتقل شدن از رکنی به رکن دیگر است، لذا حاجی از هر رکنی که به رکن دیگر می خواهد داخل شود می گوید: «لبیک اللهم لبیک» چنانکه نماز گذار در حال منتقل شدن از رکنی به رکن دیگر الله اکبر می گوید، پس هرگاه مناسکش را تمام کرد تلبیه را قطع می کند چنانکه نماز گذار هر گاه با سلام از نمازش خارج شد تکبیرش قطع می شود.

از دیگر فواید تلبیه این است که شعار توحید در حج است شعار ملت ابراهیمی یعنی دین ابراهیم - علیه السلام - که در واقع روح حج و مقصد آنست، بلکه روح و مقصد تمامی عبادتهاست، لذا تلبیه کلید این عبادت است که فقط با آن می توان به حج داخل شد.

تلبیه متضمن کلید بهشت و دروازه اسلام است که با آن می توان وارد بهشت گردید، و آن کلمه اخلاص و گواهی دادن این امر است که خداوند شریک ندارد.

تلبیه مشتمل بر معنای «حمد» است یعنی ثنا و ستایش برای پروردگار که این در واقع از محبوب ترین طاعاتی است که بنده مؤمن بوسیله آن به خدا نزدیک می گردد، و این افتخاری است که اهل آن قبل از همه به بهشت دعوت خواهند شد و آغاز پایان نماز هم با حمد است.

تلبیه مشتمل بر اعتراف به همه نعمتها برای خداوند است، لذا کلمه «النعمة» با الف و لام استغراق آمده است که معنایش این است (پروردگار!!) تمام انواع نعمتها از آن توست که بخشنده آنها فقط تویی.

تلبیه مشتمل بر اعتراف به این امر است که ملك فقط از آن خدای یکتاست، و جز او هیچ کسی در جهان هیچگونه اختیار حقیقی ندارد.

از دیگر فوائد تلبیه این است که از جمع شدن ملك و نعمت و حمد در یکجا برای خداوند خبر می دهد، و این نوع دیگری از ثنا و ستایش برای پروردگار است جدا از ستایش پروردگار با یکایک این کلمات.

پس اجتماع «ملك» که متضمن معنای قدرت است با «نعمت» که متضمن نهایت نفع و احسان و رحمت است با «حمد» که متضمن عموم جلال و اکرام اوست که بسوی محبتش می خواند در این امر عظمت و جلال و کمالی نهفته است که ذات پاک او مستحق و شایسته چنین عظمتی است، و همین که بنده او را یاد می کند و می شناسد خود بخود قلبش به سوی او میل پیدا می کند و جذب می شود و به او روی می آورد و با کمال محبت به سوی او توجه می کند که مقصود و عصاره عبارت هم همین است.

۶: پیروی از رسول الله - صلی الله علیه وآله وسلم - و از خلال این بحث به نتیجه رسیدیم که حاجی باید از سفر حج و عمره اهمیت سنت و لزوم پایبندی به آنرا در تمامی اعمال حج و عمره بیاموزد، این را از عمل بسیاری حجاج می توان ملاحظه کرد، پس ممکن نیست که حج یا هر عبادت دیگری در نزد خدا قبول شود مگر اینکه مسلمان بکوشد حتی المقدور مطابق طریقه رسول خدا - صلی الله علیه وآله

وسلم - عمل نماید و در هر قدم پیرو سنت ایشان باشد و در عین حال از هر گونه افراط و تفریط و کمی و بیشی بپرهیزد.

در پایان از ذات مهربانش عاجزانه مسئلت داریم که بر همه مان منت بگذارد و به ما توفیق علم نافع و عمل صالح عنایت فرماید و دل‌هایمان را با طاعت و عبادتش شاد و آباد گرداند برآستی که ذات پاک او شنونده دعاهاست و تنها به او باید امیدوار بود پس او ما را کافی و هم او بهترین کارساز است.

ومن الله التوفیق

توصیه ها

1- بر هر مسلمانی که توفیق ادای این فریضه بزرگ را حاصل کند واجب است حد اکثر تلاش خود را مبذول دارد که روش پیامبر خدا - صلی الله علیه وآله وسلم - را در حج و چگونگی ادای مناسک آنرا بیاموزد، تا اینکه بتواند به همان روش حج کند و از سنت ایشان پیروی نماید، و در نهایت توانسته باشد حج را به نحو تمام وکمال انجام دهد.

2- ودر حج فرصت های زیادی دست می دهد که بنده مسلمان پند بگیرد، پند های آموزنده، درسهای مفید و مؤثر، فوائد بزرگ و بیاد داشتنی در تمامی عرصه ها، در عقیده در عبادت در اخلاق و غیره. از اولین گامی که حاجی بر می دارد یعنی از میقات که احرام می بندد تا آخرین لحظه ای که طواف وداع را انجام می دهد و ناگزیر خانه خدا را وداع می کند در تمام این مدت او برآستی در یک مدرسه تربیتی و ایمانی بزرگی بسر می برد، مدرسه ای که مؤمنان و پرهیزگاران از آن مدرک بخشش گناهانشان را بدست می آورند و علاوه بر آن، در این مدرسه شاهد منافع بزرگی خواهند بود.

3- بنده مؤمن همچنانکه در حج مکلف است خدا را به یکتایی بپرستد، در تمامی عبادتها و پرستشها باید چنین باشد، پس کسی که ذره ای از عبادت را برای غیر خدا انجام دهد به خداوند بزرگ شریک آورده است، و به خسارت آشکاری گرفتار آمده و عملش بر باد رفته است و خداوند هیچگونه عملی از او قبول نخواهد فرمود.

4- بالاخره اینکه حج بزرگترین مدرسه ای است که در آن درسها و پندها و فایده ها و موعظه های و مقاصد بسیار بزرگ و زیبا و آموزنده ای وجود دارد که مسلمانان فرصت دارند و باید به نحو هر چه بهتر از آن استفاده کنند.

فهرست مراجع

القرآن الكريم

1. ابن باز، عبدالعزيز بن عبدالله، مجموع الفتاوى و مقالات متنوعه، طبع اول، دارالقاسم
2. ابن حزم، على بن احمد بن حزم الاندلسى، ١٩٩٨م، حجة الوداع، طبع اول، بيت الافكار-رياض
3. ابن خزيمة، ابوبكر محمد بن اسحاق، ١٤٢٤هـ/٢٠٠٣م، صحيح بن خزيمة، طبع سوم، المكتب الاسلامى
4. ابن سعد، ابو عبدالله محمد بن سعد بن منيع البغدادي (متوفى: ٢٣٠هـ)، ١٩٨٦م، الطبقات الكبرى، طبع اول، دارالصادر-بيروت
5. ابن الفارس، ابوالحسن بن احمد بن فارس، ١٣٩٩هـ، معجم المقائيس اللغه، طبع سوم، دارالفكر-بيروت، لبنان، تحقيق: عبدالسلام محمد هارون
6. ابن قيم، محمد بن ابى بكر الجوزيه (متوفى: ٧٥١هـ)، اغاثة اللهفان من مصايد الشيطان، مكتبة المعارف - رياض، سعودى، تحقيق: محمد حامد الفقى
7. ابن قيم، محمد بن ابى بكر الجوزيه، ١٤٠٧هـ/١٩٨٦م، زادالمعاد فى هدى خير العباد، طبع چهارم، مؤسسة الرساله - بيروت
8. ابن قيم، محمد بن ابى بكر، ١٤١٨هـ/١٩٩٧م، الجواب الكافى، المغرب
9. ابن قيم، ابى عبدالله محمد بن ابى بكر، ١٤٢٨هـ/٢٠٠٧م، تهذيب السنن، طبع اول، مكتبة المعارف - رياض
10. ابن كثير، اسماعيل بن عمر القرشى دمشقى، ١٣٩٦ق، سيرة النبويه، دار المعرفه - بيروت، به كوشش مصطفى عبدالواحد
11. ابن كثير، اسماعيل بن عمر القرشى دمشقى (٧٠٠-٧٧٤ هـ ق)، ١٤٢٠هـ/١٩٩٩م، تفسير قرآن العظيم، طبع دوم، دارطبيه للنشر و التوزيع
12. ابن ماجه، محمد بن يزيد ابو عبدالله قزوينى، ١٤٠٤هـ، سنن ابن ماجه، طبع سوم، دارالفكر-بيروت
13. ابوداود، سليمان بن اشعث، ١٤٢١هـ، سنن ابى داود، طبع اول، دار ابن كثير-يمامه، بيروت
14. ابو عيسى، محمد بن عيسى ابو عيسى سلمى، ١٤٢٥هـ، سنن الترمذى، طبع اول، دار احياء تراث عربى - بيروت، لبنان

15. ابو عيسى، محمد بن عيسى، مختصر الشماائل محمديه، المكتبة الاسلامى - عمان، اردن، تحقيق: محمد ناصر الدين البانى
16. الاسنوى، عبدالرحيم بن الحسن (متوفى: ٧٧٢ هـ)، ١٤٠٠ هـ، التمهيد فى تخريج الفروع على الاصول، طبع اول، مؤسسة الرساله - بيروت
17. الاصبهانى، ابو محمد عبدالله بن محمد (متوفى: ٣٦٩ هـ)، ١٩٩٨ م، اخلاق النبى و آدابه، طبع اول، دار المسلم للنشر والتوزيع
18. الافريقى، محمد بن اكرم، ١٤١٤ هـ، لسان العرب، طبع سوم، دار الصادر - بيروت
19. باشنغر، سعيد عبدالقادر، ١٣١٤ هـ / ١٩٩٣ م، المغنى فى فتح الحج والعمرة، مكتبة القلم
20. البانى، محمد ناصر الدين، ١٣٩٧ هـ، مناسك الحج و العمرة فى كتاب والسنة، طبع سوم، المكتبة الاسلاميه - اردن
21. البخارى، محمد بن اسماعيل ابو عبدالله، ١٩٨٧ م، صحيح بخارى، دار ابن كثير - بيروت، يمامه
22. بستى، محمد بن حبان، ١٤١٤ هـ / ١٩٩٣ م، صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، مؤسسة الرساله - بيروت، طبع دوم، تحقيق: شعيب الارنووط
23. البغوى، ابو محمد حسين بن مسعود، ١٤٠٣ هـ / ١٩٨٣ م، الشرح السنه، تحقيق: شعيب الارنووط و محمد زهير الشاويش، طبع دوم، المكتب الاسلامى - دمشق
24. بيهقى، ابوبكر احمد بن حسين بن على، ١٤١٤ هـ / ١٩٩٦ م، سنن الكبرا بيهقى، طبع اول، مكتبة دارالباز - مکه مكرمه
25. التميمى، محمد بن حبان، ١٤٠٤ هـ / ١٩٩٣ م، صحيح بن حبان بترتيب ابن بلبان، بيروت
26. جرجانى، على بن محمد، ١٤٠٣ هـ / ١٩٨٣ م، كتاب التعريفات، بيروت
27. جوادى آملی، عبدالله، ١٣٨١ هـ، عرفان حج، مشعر - قم، ايران، به كوشش؛ حسين رضوانى
28. الحرانى، تقى الدين ابوالعباس احمد بن عبدالحليم، ١٤٢٦ هـ / ٢٠٠٥ م، مجموع الفتاوى، طبع چهارم، دارالوفا
29. الحميرى، ابوبكر عبدالرزاق بن همام، ١٤٠٣ هـ، المصنف، طبع دوم، المجلس العلمى - هند
30. الدارمى، عبدالله بن عبدالرحمن، ١٤٠٧ هـ، سنن الدارمى، طبع اول، دارالكتاب العربى - بيروت

31. دهلوى، امام شاه ولى الله، ١٣٨٣هـ، مترجم: محمد يوسف حسين پور، حجة الله البالغة، ج: ٢، دارالنشر- افغانستان
32. السعدى، عبدالرحمن بن ناصر، ١٤٢٠هـ/٢٠٠٠م، تيسرالكريم فى تفسير كلام المنان، مؤسسة الرساله
33. سندی، محمد بن عبدالهادى، ١٤٠٤هـ، حاشيه سندی على صحيح بخارى، طبع اول، دارالفكر- بيروت
34. الشنقيطى، محمد الامين بن محمد، اضواء البيان فى ايضاح القرآن، دارالفكر - بيروت
35. الشيبانى، احمد بن محمد بن حنبل، ١٩٨١م، الزهد، دارالنهضة العربيه - بيروت
36. الشيبانى، احمد بن حنبل ابو عبدالله (متوفى: ٢٤١هـ)، مسند امام احمد حنبل، مؤسسة القرطبه - قاهره
37. الشربينى، محمد بن خطيب، مغنى المحتاج الى معرفة معانى الالفاظ، دارالمعرفه - بيروت، لبنان
38. طبرانى، سليمان بن احمد، ١٤١٥هـ، المعجم الاوسط، طبع اول، دارالحرمين - قاهره، تحقيق: طارق بن عوض الله، عبدالمحسن بن ابراهيم الحسينى
39. طبرانى، سليمان بن احمد، ١٤٠٤هـ/١٩٨٣م، المعجم الكبير، طبع دوم، مكتبة العلوم و الحكم - موصل
40. طبرى، محمد بن جرير، ١٤٢١هـ/٢٠٠١م، جامع البيان عن تأويل القرآن - بيروت
41. طبرى، محمد بن جرير، ١٤٠٧هـ، تاريخ طبرى، طبع اول، دارالكتب العلميه - بيروت
42. طهمانى، حاكم بن عبدالله، ١٤١١هـ/١٩٩٠م، المستدرک، دارالمكتب العالميه - بيروت
43. عيسى، عبدالله بن محمد بن ابى شيبه، ١٤٠٤هـ، مصنف ابن ابى شيبه، طبع اول، دارالفكر
44. عسقلانى، احمد بن على بن محمد، ١٤٠٤هـ، إطراف المسند المعتلى بإطراف المسند الحنبلى، طبع اول، بيروت
45. غزالى، ابو حامد محمد بن محمد، احياء علوم الدين، دارالمعرفه - بيروت
46. قرطبى، ابو عبدالله محمد ابن احمد، ١٤٢٣هـ/٢٠٠٣م، الجامع الاحكام القرآن (تفسير قرطبى)، دارعالم الكتب - رياض، سعودى
47. مبارکپورى، ابو العلا محمد بن عبدالرحمن، ١٤٠٤هـ، تحفة الاحوذى، طبع اول، دارالكتب العلميه - بيروت
48. النيشاپورى، ابو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيرى، ١٩٦٥م، صحيح مسلم، طبع دوم، دارجيل - بيروت

49. النسائی، ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب (متوفى: ۳۰۳ هـ)، ۱۴۱۱ هـ، سنن النسائی، طبع اول، دارالکتب العلمیه - بیروت، لبنان
50. هجویری، علی بن عثمان، ۱۳۸۳ هـ، کشف المحجوب، انتشارات سروش - ایران
51. هیثمی، نورالدین علی بن ابی بکر، ۱۴۱۳/۱۹۹۳ م، بغیة الباحث عن زوائد مسند الحارث، طبع اول، مدینه منوره، تحقیق: حسین احمد صالح الباکری

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af